

Ваврінчик Р. Я.,
Закарпатський Державний Університет, м. Ужгород

СУЧАСНА АНГЛОМОВНА ПРОПОВІДЬ ЯК ПЕРФОРМАТИВНИЙ МАКРО-МОВЛЕННЄВИЙ АКТ

У статті здійснено спробу показати, що сучасна англійська проповідь є мовленнєвою дією та може вважатися макро-мовленнєвим актом. Перформативність проповіді полягає у тому, що нею виконується те, що проголошується – повчання, заклик, привертання уваги, застереження тощо.

Ключові слова: проповідь, макро-мовленнєвий акт, інтенція, перформативність, дискурс, когнітивно-комунікативний.

В статье осуществлена попытка показать, что современная англоязычная проповедь является речевым действием и может считаться макро-речевым актом. Перформативность проповеди заключается в том, что ею совершается то, что в ней произносится – назидание, призыв, привлечение внимания, предупреждение, и т.п.

Ключевые слова: проповедь, макро-речевой акт, интенция, перформативность, дискурс, когнитивно-коммуникативный.

The article attempts to reveal that the modern English sermon is a speech action and can be regarded as a macro-speech act. Performativity of the sermon consists in the fact that it accomplishes what is uttered by it – instruction, appeal, intention, call for attention, warning, etc.

Key words: sermon, macro-speech act, intention, performativity, discourse, cognitive-communicative.

Тексти, присвячені релігії та духовності, є одними з найбільш домінуючих в усьому різноманітті письмового та усного мовлення людей. Спілкування на релігійну тематику є давнім як сама Біблія, і деякі вчені вважають, що так буде і надалі до тих пір, поки люди шукатимуть чогось, що перебуває поза межами матеріального та звичайного [17].

На сьогоднішній день значної поширеності набув прагматичний підхід до вивчення теологічної комунікації, ядром якого є теорія мовленнєвих актів (А. Wierzbicka, J. P. van Noppen, G. Osborne). Так, на думку бельгійського лінгвіста, засновника такого напрямку у мовознавстві як теолінгвістика, Жан-П'єра ван Ноппена, різноманітні види діяльності християнського життя та служіння Богові – такі як молитви, співання гімнів, благословіння, відпущення гріхів та багато інших заходів є, головним чином, формами мовленнєвої поведінки (*forms of linguistic behaviour*). Вчений пропонує розглядати їх як різні види мовленнєвих актів (надалі – МА), у яких мова не тільки означає для людей певні речі, але й фактично використовується для виконання конкретних дій [15]. Цією статтею ми маємо намір доповнити цю думку, назвавши ці дії макромовленнєвими актами; та показати на прикладі проповіді, яку мовознавці визначають як публічне мовлення, що продукується в церкві проповідником (адресантом) перед прихожанами (адресатом) [7], що такий макромовленнєвий акт (надалі – ММА) є певним чином перформативним.

Спираючись на розуміння ММА як декількох послідовних висловлювань, об'єднаних загальною інтенцією учасника(ів) реальної ситуації спілкування [2, с. 111], метою статті є обґрунтування правомірності вважати сучасну англійську проповідь, у сукупності її узагальнених характеристик, макромовленнєвим актом, що здійснюється мовцем – священиком, направлений адресатові – парафії, відбувається за певних умов – церковне богослужіння та переслідує певну мету – повчання та моральні настанови. Відтак, завданням по-перше, вияв тих структурних, прагматичних та смислових компонентів проповіді, які, хоч і виражаються послідовністю МА, але виступають на макро рівні однією мовленнєвою дією. По-друге, проаналізувати таку особливість висловлювань проповіді як її перформативність.

Матеріалом наших спостережень став збірник сучасних англійських проповідей *A Chorus of Witnesses. Model Sermons for Today's Preacher*, що містить 36 проповідей, проголошених у кінці 90-их років ХХ століття. Представлені у ньому тексти є репрезентативними щодо англійської мови, оскільки вони не є обмежені ані географічно (Британія, США, Європа, Південна Африка, Канада), ані конфесійно (методисти, католики, лютерани, баптисти, англіканці і т.ін.). Відтак, вказана сукупність текстів становить інтерес як палітра стилів, рівнів ораторської майстерності, смисловості у проголошенні з парпету приголомшуючих та неочікуваних речей [10, с. хii]. Зазначимо, що не всі проповіді належать посвяченим священикам: не у всіх конфесіях потрібні високі повноваження для практикування теологічного дискурсу, зокрема, проголошення проповідей, тоді як у деяких віросповіданнях достатнім є духовне покликання [13].

Таке лінгвістичне явище як МАу прагматиці розглядається як спосіб досягнення людиною певної мети та під цим кутом зору вивчаються реалізовані цим МА мовні засоби. У теорії мовленнєвих актів МА є основною, центральною одиницею комунікації: "цілеспрямованою мовленнєвою дією, що здійснюється відповідно до прийнятих у певному суспільстві норм комунікації і викликає наслідки – перлокутивний ефект" [5]. Перформативне вживання МА дорівнює виконанню дії, яку цей МА називає. Методологічно спираємося на твердження проф. Романової Е. Г., яка, досліджуючи перформативні одиниці у ритуальній комунікації, дійшла висновку, що таке дослідження потребує "синтезу когнітивного та комунікативного підходів" [4, с. 7].

Прагматичний аналіз обраного мовного матеріалу базується на когнітивних та комунікативних засадах. З точки зору когнітивної лінгвістики, дискурс є одночасно і формою соціальної взаємодії, і формою пізнання комунікації. Як вважає Т. ван Дейк, це пояснюється наявністю в будь-якому дискурсі таких ментальних понять як значення, зв'язність, тема, інференції, пресупозиції, знання, переконання, думка і т.ін. Аналіз теологічного

дискурсу, та, зокрема, такого його жанру як проповідь, не може здійснюватися без урахування цих ключових когнітивних аспектів [12].

У проповіді ці когнітивні фактори проявляють себе вже під час її підготування, оскільки від її автора вимагається не тільки знання священних текстів, але й знання життя, потреб та мотиваційних особливостей адресата. У зв'язку з цим лінгвісти відзначають зближення релігійного дискурсу з педагогічним [8]. Автор проповіді, як центральний учасник дискурсу, є носієм вищого знання, яке він передає своєму колективному адресатові. Передача повідомлення базується як на когнітивних, так і на прагматичних засадах. Зазначимо, що останні інколи порівнюються з принципами неориторики [1, с. 17]. У більшості конфесій англomовного світу промову будують, керуючись принципами риторики. Теологічний дискурс здебільшого приймає ці принципи, та застосовує їх. Однак, деякі проповіді католицьких священників побудовані без звернень до інструментарію риторики та прагматики, а натомість керуються тільки натхненням. Така практика проповідей протиставлена описаній вище та має назву “профетичної”. Зрештою, у випадку досліджуваного нами типу мовленнєвої дії, звернення чи ігнорування принципів риторики при підготовці проповіді варіюється залежно не від конфесії, а від особистості священника.

Прослідкувавши особливості функціонування послідовності МА в англomовних проповідях, нами була виявлена низка специфічних рис цього мовленнєвого явища. На самому початку дослідження, у ході особистої розмови з практикуючим теологом, пастором реформатської церкви з США, було з'ясовано, що на когнітивному рівні промовлені священником звернення до парафії мають певні обмеження у презентації. По-перше, одна промова повинна представляти не більше одного поняття, навколо якого побудовані теологічні роздуми та міркування, призначені адресату-аудиторії. По-друге, таке поняття повинно бути представлено, орієнтуючись на інтелектуальний рівень 12-річної дитини. Ці вимоги та критерії існують у гомілетичі (науці, що займається проповідництвом) та закликають не переважувати когнітивні процеси адресата під час сприйняття проповіді [13]. Йдеться про те, що у стандартній композиції проповіді відбувається зачитування невеликого уривку з Біблії, що містить ключове поняття або проблему для запланованої промови, а під час самої проповіді здійснюється його тлумачення, роз'яснення та вказівки щодо застосування вірянами почутої інформації у їхньому житті. По-третє, проповідь повинна сприйматися як частина літургії, яка, в свою чергу, характеризується дуже суворою організацією, прописаною наперед до найменшої дрібниці, де існує мінімальна імовірність особистої ініціативи персони, що проводить богослужіння. На цьому фоні проповідь має яскраву властивість: особистісний фактор.

Під час аналізу проповіді, який ми розглядаємо як ММА повчання, необхідно враховувати, що такий вид усної комунікації спрямований на переконання адресата через надання йому нової інформації, що не повністю збігається з його поглядами або є зовсім протилежною, і, зрештою, змушує погодитися з прослуханим текстом [7]. Переконання відбувається шляхом формування не стільки знання, як думки. Процесом конструювання соціокультурної ідентичності, так би мовити, “владу” дискурсу здійснювати те, що він називає є лінгвістичний феномен перформативності [9]. Тобто, під час проголошення проповіді, низка лексем та виразів називає ту дію, яку ця проповідь виконує, або, подивившись на це зі зворотнього напрямку, проповідь реалізовує те, що у ній озвучується: *edifying story* – мовець називає свою промову та одночасно здійснює повчання; *I claim* – мовець заявляє/проголошує певні речі; *you'll find out* – обіцянка, що адресат про дещо дізнається, співпадає з результатом МА – фактичним здобуттям певних знань; *but suppose for a moment* – пропозиція уявити/припустити дещо є одночасною з актом здійснення припущення; *experience its healing affect on ourselves* – під час вимовлення цих слів відбувається те, що ними описується – духовне очищення адресата; *we pray* – висловлювання називає те, що воно виконує.

Існує такий аспект аналізу мовлення, який є ключовим як за когнітивного підходу, так і за комунікативного: розуміння почутого повідомлення. Проповідник, проголошуючи проповідь, повинен усвідомлювати, що у будь-якому акті комунікації є багато типів або рівнів розуміння, які можуть бути ідентифіковані відносно того, що говориться мовцями під час комунікації. Ці рівні можна окреслити так:

A: знаю/вірю, що дехто хоче сказати дещо

B: знаю/вірю, що я розумію, що каже дехто

C: знаю/вірю, що я розумію, що дехто хоче/має намір сказати щось

D: знаю/вірю, що я розумію, що хтось мав би сказати щось, щоб виразити те, що, як я вважаю, він/вона хотів/мав намір сказати [14, с. 63].

Здійснюючи мовленнєву дію, проповідник усіма можливими комунікативними засобами намагається змусити адресата вважати, що його розуміння почутого належить до рівня D.

Оскільки один МА за обсягом не завжди тотожний одному реченню, то основою для того, щоб вважати послідовність речень одним чи кількома МА, є виявлення іллокутивної сили вимовленого повідомлення. Це пояснюється тим, що іллокутивний акт безпосередньо пов'язаний з поняттям інтенції. Іллокуція надає висловлюванню потрібної комунікативної спрямованості та є основним прагматичним компонентом висловлювання. До способів маніфестації іллокутивної сили належать: порядок слів, наголос, інтонаційний контур, пунктуація, спосіб дієслова та, зокрема, перформативні дієслова [3]. Про іллокутивний акт можна говорити з огляду на його іллокутивну силу, яка є збалансованою єдністю іллокутивної мети, ступеня інтенсивності, способу досягнення мети, умови пропозиціонального змісту, підготовчих умов, умов щирості, ступінь інтенсивності умов щирості. Отже, перформативність розглядається як індикатор іллокутивної сили [16].

Розчленувати цілісний текст будь-якої з проповідей на окремі МА можна, як відомо, тільки інтуїтивно (евристично). Так, проповідь “*The Magnificent Defeat*” починається з біблійної цитати з книги Старого Заповіту Genesis. Умовно (евристично) ми виокремили у цій проповіді наступні МА та скомпонували їх у порядку розгортання мовленнєвої дії.

МА 1 – опис стану речей на момент мовлення *I am sure that..., and I think that...*

МА 2 – вираження жалю з приводу наявного стану речей *Only that is too bad...*

МА 3 – залучення цитованої історії *For instance,...*

МА 4 – наративна розповідь історії

МА 5 – постановка питання *If it means anything, what does it mean?*

МА 6 – “дискредитація” представленої історії *And let us not assume that it means anything very neat or very edifying ...*

МА 7 – вказівка, інструкція до розуміння представленої історії *But in any event, the place where you have to start is Jacob*

МА 8 – привернення уваги до конкретного персонажу, заклик виявити які-небудь особливості, проігноровані раніше *Who and what was he?*

МА 9 – наративна розповідь історії, уточнення деталей, важливих для розуміння проблемної біблійної ситуації

МА10 – “дискредитація” представленої історії *It is not, I'm afraid, a very edifying story.*

МА 11 – надання роз'яснення *What I mean is that...*

МА 12 – наративна розповідь історії, але мовець сигналізує, що події набирають неочікуваного повороту *On the contrary...*

МА 13 – проведення паралелі з іншою подією з життя персонажів історії *One remembers the story of ...*

МА 14 – особисте суб'єктивне тлумачення *In other words,...*

МА 15 – наголошення на непередбачуваності історії, яку мовець аналізує *For anyone who is trying to find an easy moral here, this is the place to despair...*

МА 16 – прохання до адресата не робити неправильних висновків *Do not misunderstand me about...*

МА 17 – тлумачення, роз'яснення, надання власної оцінки стану речей *But as a matter of fact, ... in the long run ...but the thing to remember is... practically speaking...*

МА 18 – окреслення меж того, що має/не має на увазі мовець *I do not mean ... I mean...*

МА 19 – повчання, заклик до компромісу з речами, що є невід'ємною частиною життя людини *This is not a very noble truth about life, but I think that it is truth nonetheless, and as such has to be faced, just as in their relentless wisdom the recorders of this ancient cycle of stories faced it.*

МА 20 – попередження, що мовець зараз буде роз'яснювати деякі речі *It can be stated quite simply: ...*

МА 21 – окреслення меж того, що має/не має на увазі мовець *Again, I do not mean that... I mean...*

МА 22 – питання-підтримання уваги адресата *Only what does it all get him?*

МА 23 – відповідь на попереднє питання *I know what you expect the preacher to say: that it gets him nothing. But even the preachers must be honest. I think it can get him ... do not underestimate them.*

МА 24 – наративна розповідь історії

МА 25 – звернення до адресата, заклик до роздумів *Will we give them, you and I?*

МА 26 – визнання мовцем того, що він не має відповідей на усі запитання *I do not know.*

МА 27 – остання настанова адресатові *Only remember...*

Цією проповіддю церковний діяч переконує, що бувають ситуації, коли хитрість, кмітливість і певна нечесність не є гріхом, та тлумачить таку “невинну” нечесність як життєву необхідність. Шляхом промовлення задуманої ним мовленнєвої дії мовець здійснює акт переконання адресата у правильності використання “нешкідливих” хитрощів у власному житті. Як бачимо, перформативність розглянутої мовленнєвої дії полягає в тому, що силу та значимість кожного з її висловлювань отримує, перш за все, у МА та через нього.

Підсумовуючи, наведемо думку сучасної дослідниці комунікації, дискурсу та мовленнєвої взаємодії Анни Вежбицької, яка вважає, що теологія потребує нової мови. Вона переконана, що за 20 століть існування християнства серед людей будь-яких конфесій зростає відчуття того, що тексти, які вони промовляють або їм проголошують щонеділі у церкві, здебільшого є незрозумілими їм. Порівняно з минулими часами, сучасні люди мають більш гостру потребу розуміти певні речі, щоб мати змогу в них вірити [17, с. 444]. В опрацьованій вибірці сучасних англомовних проповідей спостерігається саме така тенденція до спрощення мови, до викладу думок та міркувань проповідника цікавим, насиченим та жвавим способом. Проголошення проповіді є мовленнєвою дією, макро-мовленнєвим актом, котрим не просто описується яка-небудь історія чи перераховуються дозволи та заборони щодо життя вірян, а здійснюється дія повчання. Ця дія представлена низкою МА, кожен з яких наділений своєю іллокутивною силою, однак у сучасній англомовній проповіді їх сукупність функціонує як єдине ціле – як макро-мовленнєвий акт, наділений єдиною направленістю та інтенцією.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики: [підручник] / Флорій Бацевич. – К.: ВЦ “Академія”, 2011. – 304 с.
2. Ковалів С. Ю. Мовленнєвий акт чи мовленнєвий жанр? / С. Ю. Ковалів // Дискурсологія: Семантика і прагматика. Вісник ХНУ, № 928. – Харків, 2010. – С.109-116.
3. Полужин М. М. Основи теорії мовленнєвої комунікації: Курс лекцій (англійською мовою) / Полужин М. М., Врабель Т. Т. – Ужгород: Редакційно-видавничий відділ Ужгородського національного університету, 2006.
4. Романова Е. Г. Перформативные единицы в ритуальных актах суггестивной коммуникации: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.02.19 “Теорія мови” / Е. Г. Романова. – Тверь, 2002. – 36 с.
5. Россолова О. А. Перформатив как координатор коммуникативного взаимодействия и средство адресованности: дис. кандидата філол. наук: 10.02.01 / Россолова Оксана Анатольевна. – Москва, 2008. – 197 с.
6. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: [монограф. уч. пособие] / Селиванова Е. А. – К.: ЦУЛ, “Фитосоциоцентр”, 2002. – 336 с.

7. Скрипняк Т. Л. Риторичний аспект просодії німецькомовної проповіді (експериментально-фонетичне дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови". – Київ, 2009. – 19 с.
8. Тахтарова С. С. Стратегия аргументативного убеждения в религиозном дискурсе. [Електронний ресурс] / Тахтарова С. С. / Матеріали інтернет-конференції "Аргументативная риторика в практике политического, делового и административно-правового общения". – 2010. – Режим доступа: http://iconf.vgi.volsu.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=86:2010-05-11-10-30-58&catid=38:2010-04-05-09-37-25&Itemid=55
9. Четыркина И. В. Перформативность речевых практик как конститутивный признак культуры: этническая и историческая перспектива: дис. доктора філол. наук: 10.02.19 / Четыркина Инна Валерьевна. – Краснодар, 2006. – 287 с.
10. A Chorus of Witnesses. Model Sermons for Today's Preacher: ed. by T. G. Long. Grand Rapids, Michigan, 1994.
11. Berkdorf H. Introduction to the study of Dogmatics. – USA, 1982.
12. Dijkvan T. TextandContext. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse. Longman, 1977. – 261 p.
13. English Sermons: mirrors of society. Ed. By C. d'Haussy. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail, 1995.
14. Hirsch R. Semantic Content and Depthof Intention // Discourse and perspective in cognitive linguistics. John Benjamins, 1997.
15. Noppen van J. P. Developing Pragmastylistic Competence. Bruxelles, 1995.
16. Searle J., Vanderveken. Foundations of illocutionary logic. GB: Cambridge University Press, 1985.
17. Wierzbicka A. What did Jesus Really Mean? Explaining the sermon on the mount and the parables in simple and universal human concepts. Oxford University Press, 2001.